

Gunnar Törnqvist (red):

**Svenskt näringsliv i
geografiskt perspektiv**

Forskare och lärare från flera geografiska institutioner, Nils Arell och Ingrid Liljenäs från Umeå, Claes Göran Alvstam från Göteborg, Kerstin Cederlund, Ulf Erlandsson och bokens redaktör Gunnar Törnqvist från Lund, bidrar till samlingsverket *Svenskt näringsliv i geografiskt perspektiv* (Liber, Stockholm 1986). Författarna vill ge "en modern, elementär, beskrivande, geografisk översikt över det svenska näringslivet" genom att beskriva studieobjektens – produktionens, sysselsättningens samt de fysiska gods- och informationsflödenas – framväxt, förändring och fördelning över landet med tonvikt på de geografiska beroendeförhållanden som finns mellan verksamheter inom och utom landet.

Boken är så disponerad att i dess första hälft breda *översikter* av näringslivet presenteras och i dess andra valda *aspekter* tas upp. Detta sympatiska drag – att komplettera den generella beskrivningen med fallstudier för ökad förståelse för processerna – återkommer i flera av de enskilda kapitlen.

Hur produktion och sysselsättning, informations- och godsflöden geografiskt är fördelade beror på den förutvarande arbetsorganisationen. Dagens svenska näringslivs geografiska mönster förklaras bl a av ekonomins utlandsberoende, vilket föranlett specialisering och arbetsdelning i produktionen. Vidare har vid sidan av naturliga förutsättningar statsmakternas betedande påverkat lokaliseringsmönstret. Detta har skett bl a genom avvittringen och den därmed förbundna kolonialiseringen av de norra landsdelarna, lagstiftningen mot alltför näralliggande järnbruk och gruvor och beslutet att anlägga järnvägens stambanenät till stor del utanför det existerande ortssystemet. Men framförallt är tidigare mönster avgörande.

I denna anda inleds presentationerna av näringarna med en översikternas översikt, "Från plog till dator", där Nils Arell ger en bra bild av den svenska ekonomins strukturomvandling från 1800-talet till nu. Det industriella genombrottet frammanades av utlandets ökade efterfrågan på sågverksindustrins produkter. Det var således fråga om en anpassning till den internationella utvecklingen. Denna var understödd av det inhemska läget med stark befolkningstillväxt, kopplad till en tilltagande proletarisering av landsbygden i samband med jordbrukets omvandling. Särskilt köpmän och grosshandlare som lärt sig reagera snabbt på exportmarknadens signaler grundade företag för att tillgodose den internationella marknaden. Andra företagsetableringar baserades på tekniska innovationer. Infrastrukturen byggdes ut. Främst det statliga med kapitalimport finansierade järnvägsbyggandet bidrog till att öka marknadens tillgänglighet.

Under 1900-talet har näringslivet och landet stått utanför två världskrig och har därmed, med en intakt produktionsappa-

rat, kunnat leverera till de drabbade handelskonkurrenterna. Det internationella läget har sedermera förändrats. Teknikspridning har gett lågpris- och lågkostnadsproducenter ökad konkurrenskraft. Överhuvudtaget har nationers och regioners ömsesidiga beroende tilltagit. Nationell ekonomisk politik har blivit svårare att genomföra – dagens strukturomvandling är smärtsam för de gamla industriländerna. "I ett globalt perspektiv kan den västeuropeiska utvecklingen ses som ett led i en världsomfattande omfördelning av industriell verksamhet" (s 54).

I de följande kapitlen beskrivs de svenska näringsgrenarna: jordbruk och livsmedel, skog, malm, energi och bygande, varuproduktion, service, och offentlig verksamhet. För varje näringsgren avgränsas verksamheten och beskrivs dess geografiska mönster, sysselsättning, koncentrationsmönster och exportberoende samt förändringarna över tiden. Framförallt sysselsättning tjänar som beskrivningsstorhet.

Bokens andra del, *aspekter*, belyser inledningsvis Sveriges utrikeshandel och dess fördelning på näringsgrenar, varuslag och handelspartner. Fördelningen på handelspartner särskiljer sig genom sin stabilitet över tiden.

Kapitlet "Företagsamhetens internationalisering" understryker det geografiska beroendeförhållandet mellan Sverige och omvärlden genom att bl a redovisa omfattningen på Riksbankens tillstånd till direktinvesteringar här och i utlandet samt genom att se på utvecklingen av sysselsättningen i svenska företag utomlands och i utländska företag här.

Återstående aspekter diskuteras främst av bokens redaktör, Gunnar Törnqvist. I "Ägarförhållanden och organisationsformer" beskrivs en ökad koncentration i näringslivet vad gäller makt och marknadsandelar. Samtidigt har det uppstått en alltmer geografiskt spridd organisation vad gäller arbetsplatser och filialer och likaså ett mer spritt produktionssystem (underleverantörer). Denna utveckling mot ökad arbetsdelning och specialisering kan studeras genom att de sysselsatta grupperas efter arbetsfunktioner och kontaktform gentemot omgivningen, så att ju

högre (administrativ) arbetsfunktion, desto större behov av information och direkta kontakter och desto högre geografisk koncentration (exempelvis företags huvudkontorslokalisering till Stockholm). I dagens informationssamhälle – mer än hälften av alla yrkesverksamma är på något sätt sysselsatta med informationshantering – krävs "kommunikation" (kap 13). I arbetsfunktionen "driftsdel" i form av insatsvaruleveranser, i arbetsfunktionen "administration" i form av brev-, telefon- eller personliga kontakter. Omfattning och riktning av denna kommunikation kartläggs i detta avsnitt.

"Regional utveckling och regionala problem" (med Ingrid Liljenäs som medförfattare) tar upp den ekonomiska tillväxtens baksida. Sveriges befolknings- och sysselsättningsstruktur beskrivs, förd politik och viktiga åtgärder sammanfattas.

I det näst sista kapitlet, "Framtidsbilder", diskuteras långa utvecklingsvägar. Det betonas att dagens och framtidens service- och informationssamhälle har människans, inte teknikens, begränsade förmåga som flaskhals för den fortsatta utvecklingen. Nyckeln till framtiden ligger i förmåga till förnyelse och nytänkande. Det avslutande kapitlet, "Miljöer för förnyelse", handlar om den "fjärde produktionsfaktorn" – människans kreativitet och uppfinningsförmåga. I en kreativ miljö ingår kompetens och kommunikation, mångfald, variation och strukturell instabilitet. Det konstateras att vi har mycket lättare för att förstöra en sådan

omgivning än för att bygga upp den, om detta överhuvud taget är möjligt.

I *Svenskt Näringsliv* har kompetens från tre universitet strålat samman (mångfald och variation). Resultatet har blivit något ojämnt (brist på kommunikation?). Vissa kapitel är utmärkta, andra svaga. Även om förhoppningen uttrycks att boken "skall ge en viss träning i konsten att gallra information", hade en hårdare redigering, och helt säkert en noggrannare korrekturläsning, kunnat leda till att läsaren fått ett mer enhetligt intryck. Det är förvirrande och irriterande att få oklara tidsangivelser och motsägande uppgifter. Har författaren dessutom valt att inte göra källangivelser till figurer och tabeller blir det besvärligt att kontrollera uppgifterna eller att fördjupa ett nyväckt intresse. Dock ges i anslutning till varje kapitel mer eller mindre omfattande litteraturförslag. Den för exporten, och därmed landet, så viktiga varuproduktionen redovisas till stor del med hjälp av branschkartor baserade på "Sverige-bilden" (s 147). Detta ger intressanta illustrationer av branschsysselsättningen i olika kommuner (från år 1982 enligt text, men enligt tabeller från 1983). Dessa visas två gånger, en gång i fågelperspektiv från söder, en gång från öster. En av dessa skulle kunnat ersättas med mer text för att nå det sökta "längre, bredare perspektivet".

Fil kand
BIRGITTA RYBERG-SCHMAND
 Nationalekonomiska institutionen
 Göteborgs universitet